

Familie og moraldebatten

Fra Motforestillinger. Femti påstander møter motargumenter.
Historie & Kultur, Oslo 2012

En debatt preget av "kulturradikalismen"

I de fleste kulturer blir familien, storfamilien eller kjernefamilien, sett på som noe av det mest bestandige og udiskutable ved samfunnet. Det må derfor karakteriseres som noe svært uvanlig at familien - familieformer og moral knyttet til familien - hos oss har vært et omdiskutert tema i offentlig kultur i mer enn hundre år.

Fra Ibsens dager og til 68-generasjonen har den norske familien vært sett som en arena der diktere kan møte publikum i gjenkjennelige dramaer, og der forskning kan påvirke kulturlivet og der kulturlivet kan påvirke media og media kan påvirke politikken. Påvirkningen kan også gå på tvers av disse linjene og være gjensidig. Når Freuds fortolkninger passer så godt på flere av Ibsens dramaer, henger det sammen med at Freud hadde latt seg inspirere av Ibsen før han utviklet sine teorier.

Samlet sett kan problemstillingene i moral og familiedebatten, både her i landet og i andre land, ses som del av den større modernitetsdebatten som gjennomgående har vært forstått som en debatt om personlig frigjøring og om hvordan folk skal lære å gjenkjenne og avsløre alt som virker bindende og hemmende på menneskelig utfoldelse. Drømmen om "det frie menneske" kan ses som kvintessensen i den front som i

litterær sammenheng er blitt kjent som "kulturradikalismen"¹. På slutten av attenhundretallet ble kulturradikalismen i Norden forbundet med Georg Brandes. Han ønsket å utvikle et program for kunstnere og samfunnsdebattanter, som gikk ut på å sette problemer under debatt og avsløre fortrykk, og hykleri, om nødvendig ved å bryte moralnormer. Den offentlige moraldebatten i Norge har siden pågått mer og mindre kontinuerlig i et samspill mellom diktere, kulturkommentatorer og sosialreformatorer. Bøker som *Gengangere* fra 1880-tallet, *Syndere i sommersol* fra 1920-tallet og *Sangen om den røde rubin* fra 1950-tallet regnes som litterære markører i denne utviklingen.

Intellektuelt har kulturradikale fortolkninger og premisser lenge vært på offensiven, i lovgivning, i kulturliv og ikke minst i underholdningsbransjen. Med unntak av visse feministiske grupperinger har kritikerne av denne fronten først og fremst vært talsmenn for religiøse organisasjoner. Kulturkonservative motforestillinger, med forankring i samfunnsvitenskap og empirisk forskningsbaserte fag, har langt på vei manglet talspersoner her i landet. Det kan virke som om de fleste kulturfortolkere har sett faren ved en konservatisme uten liberale motforestillinger, mens få har sett farene ved en liberalisme uten konservative motforestillinger.

I et visst tidsperspektiv, la oss si fra 1860 til 1960-tallet, kunne kulturradikalismen fortone seg som et progressivt korrektiv. I det siste halve hundreåret har den blitt dominerende i kulturliv og i daglig tale, samtidig som verden har endret seg radikalt. De største utfordringer som møter folk i våre dager kan ikke tilbakeføres til puritanere, patriarker, prester,

---

¹ Leif Longum, *Drømmen om det frie menneske: Norsk kulturradikalisme og mellomkrigstidens radikale trekløver: Hoel, Krog, Øverland*. Oslo: Universitetsforlaget 1986.

professorer, politikere og politifolk som vil kneble det frie individ. Utfordringene er heller et oppløst nærmiljø, et fremmedgjort kulturliv og en ødeleggelse av naturen omkring. Ingen synes å ville ha rollen som konsekvente bevarere av de seks ringene rundt et meningsbærende liv: familie og nærmiljø, lokalsamfunn og arbeidsplasser, nasjonal solidaritet med fortidige og framtidige generasjoner, en særegen sivilisasjon som på sitt beste har forenet religion og rasjonalitet, øvrige deler av menneskeheten som er avhengig av andre former for sivilisasjon, og endelig en natur som krever at vi bidrar til å bevare de økologiske systemene.

Kulturradikalismen tok tidlig form av en individsentrert livsstilsradikalisme mer enn av sosial klasseradikalisme. Det kulturradikale program tok sikte på avsløre folkeflertallets fordommer heller enn av å vise latente funksjoner bak folkeflertallets meninger, selv om det hele tiden ble antatt at folk flest ville nyte godt av det som kunne komme etter en nedrivning av gamle moraloppfatninger².

I en slik kulturkontekst kunne alle former for institusjonelle føringer på seksualitet og samliv bli sett som en motsetning til menneskelig frihet, og som noe hver enkelt ideelt sett måtte kunne velge å forholde seg til etter eget ønske, i alle fall så lenge de ikke direkte skadet andre. Å ville forsvare overindividuelle institusjoner som allment forpliktende, er blitt sett som uttrykk for førmoderne tilstander. Uttrykk som "tradisjonelle ekteskap", "borgelige ekteskap" og "konvensjonelle ekteskap" har gått igjen som betegnelser på nedarvete institusjonelle rammer om familiedannelsene.

---

² Jan-Erik Ebberstad Hansen, *Da Norge mistet dyden. Mykle-saken, ytringsfriheten og kampen om moralen*. Oslo: Unipub 2011 • Håvard Friis Nilsen, "Myten om kulturradikalismen", *Prosa* 06, 2011, s. 16-23.

Det er i dag knapt kontroversielt å hevde at det er de kulturradikales premisserne som preger fortolkningselitens situasjonsforståelse når temaet er familie og moralutvikling. Dette tilsier at det i første rekke er påstander tilpasset til en kulturradikal tradisjon som det er grunn til å se nærmere på, hvis vi er interessert i en dominerende fortolkningskultur i det som er kalt det ettertradisjonelle samfunn. Den type utsagn vi da bør forholde oss til kan være påstander om at kulturradikalismen har status som en fortolkning spesielt tilpasset moderniteten og en utvikling for menneskelig frigjøring. Det vil være påstander om at denne utviklingen har tjent alle som før var undertrykte, i første rekke kvinner og barn. Videre blir det hevdet at i den grad utviklingen kan ha medført problemer, bør dette ses som prisen for kvinnefrigjøring og nedbygging av patriarkatet. I en utvikling mot mer frigjøring vil det virke diskriminerende å sette kjernefamilien i en særstilling. I et multikulturelt samfunn må vi se det relative ved overleverte moralnormer. Sammenliknende historie og tverrkulturell kontakt kan vise oss at samfunn vil overleve med forskjellige familieformer. Flere av de funksjonene som familien tidligere har hatt i vårt samfunn, kan overtas av andre institusjoner som en del av velferdsstatens tilbud. Slik sett kan en mer fundamental kritikk av det Karl Evang kalte for "selve utviklingen" bli avvist som reaksjonært og som uttrykk for en forgangen tid.

Det finnes likevel mange kritiske argumenter og perspektiver som kan rettes mot de kulturradikales egenforståelse som modernitetens talsmenn. En individualsentrert frigjøringslære passer på mange måter påfallende godt inn i en liberal ideologi. Bare det forhold at en kulturliberalisme oppfattes som radikalt, mens en økonomisk liberalisme oppfattes som konservativt, kunne innby til kritisk ettertanke.

Påstand 1: Utviklingen har gitt de kulturradikale rett

At det har skjedd store forandringer på familiefrenten i et hundreårsperspektiv, for så vidt også i et generasjonsperspektiv, er nokså åpenbart. Det er heller ikke særlig tvilsomt at de gjennomgående endringene i vår del av verden har gått i retning av økt individualisering og mot autoriteten av overindividuelle normer og idealer.

Lenge kunne det hevdes at kulturradikale talsmenn hadde gode kort på handa når det gjaldt kritikk av mange tradisjonelle familieformer, både når det gjaldt synet på kvinnens plass, på barneoppdragelse og når det gjaldt allmenne føringer for personlighetsutvikling. En moral basert på fortielse, blant annet i forhold til seksualitet, kunne ikke framstå som noe sterkt alternativ til kulturradikale programmer for opplysning og frigjøring. I ettertid kan det også virke naivt å ha tatt det for gitt at menneskets samvittighet er en tidløs kraft som ville varsle og korrigere all feiltilpasning. Tidligere kulturkonservative talsmenn kom til å dele ut flere trumfkort til sine motstandere. Mange kom til å slutte seg til kulturradikale fortolkninger i frustrasjon over egen oppdragelse og eget liv.

Det kan gis mange forklaringer på denne utviklingen; individualiseringen skyldes flere forhold enn de som kan avledes av skjønnlitteratur og medievirksomhet. Det kulturradikale program har hatt en sentralt plass i fortolkninger av utviklingen som et udiskutabelt framskritt og som en utvikling som har gått i en overveiende positiv retning. Slik sett kan det oppfattes som om den individsentrerte og liberale kulturradikalismen har fått rett, og at det i dag først og fremst gjelder å få en del tradisjonister til å henge med i utviklingen.

Likevel skal en ikke pirke mye bort i premissene for disse utlegningene før en oppdager svakheter i den kulturradikale argumentasjon, både når det gjelder premisser for argumentene, et selektivt datatilfang både når det gjelder fortid, samtid og langsiktige følger av den utviklingen vi er inne i.

En hovedinnvending mot påstanden om at kulturradikalismen har fått rett, er at denne retten i beste fall er relativ og at dens talsmenn har valgt sitt sammenlikningsgrunnlag med omhu. De som hevder at de har "fått rett" viser gjerne til tilstander under tidligere samfunnsforhold, og peker på at mye er blitt bedre for de fleste. Men slike før/nå sammenlikninger har vært brukt til å legitimere nesten alle moderne samfunn, uten at det er tilstrekkelig til å begrunne at gitte samfunnsforhold er de beste mulige. Heller ikke Darwin-inspirerte utlegninger om at de som har vunnet representerer det naturlige utvalg, behøver å virke særlig overbevisende på folk som er skolert i forskjellen mellom naturlige utvalg og kulturbestemte utvalg. Veltilpasning til kulturbestemte samfunnsforhold behøver ikke å bety at vi står overfor det mest funksjonelle for menneskeheten på sikt, ikke dersom en dominerende kultur er tidsbestemt og vil bli dysfunksjonell over tid.

Hvis vi ser på argumentene til folk som gjennom flere generasjoner har vært kritiske til det kulturradikale program, så er det få av disse som har villet forsvare alle tilstander ved tidligere samfunnsforhold. Det er fullt mulig å mene at både fattigdom, fortrykk og forskjellsbehandling kunne prege familiebildet i tidligere tider, og likevel mene at utviklingen har vært betenkelig. En forståelse av historie som forandring er ikke noe særegent for kulturradikalere. Det som har preget intellektuelle kritikere har heller vært ønsker om at forandringene burde ha gått i andre retninger enn de vi har sett. Deres argumenter blir ikke uten videre ugyldige fordi om

mange fortolkere har villet utdefinere synsmåtene deres som uttrykk for noe utidsmessig³.

Den viktigste forskjellen mellom en kulturkonservativ og en kulturradikal tolkning gjelder ikke akseptering av historie som forandring, men heller synet på den forandringen som har funnet sted: Bør den forstås som en gjennomgående positiv frigjøring, med visse problemer? Eller bør vi heller forstå den pågående utviklingen som kritisk på sikt, selv om den har en del positive sider? Til fordel for den sistnevnte tolkningen kan kulturkonservative dels framføre en del teoretiske prinsipper for ansvarlig utvikling og dels vise til en del empiriske forutsigelser om hva som med sannsynlighet vil inntreffe dersom det ikke blir tatt hensyn til disse prinsippene.

Vi kommer her tilbake til en motsetninger som har historiske røtter i alle fall tilbake til opplysningstiden. Allerede på syttenhundretallet kunne franske forfattere peke på variasjoner i moraloppfatningene og utlegge det som bevis på at moralen er relativ og dermed noe det var opp til den enkelte å vurdere, dersom folk ville unngå å bli et ofre for fordommene til en arrogant adel eller et sneversynt borgerskap.

På tysk hold kunne den franske *abolition* av nedarvet moral bli sett som uansvarlig. I stedet ble det argumentert for at en opphevelse av tidligere tilstander måtte forstås som *Aufhebung*, der tidligere erfaringer ble hevet opp på et høyere og mer inkluderende nivå. På kontinentalt kulturkonservativt hold var det lenge en grunnoppfatning at tradisjonen burde respekteres som uttrykk for en guddommelig plan, for en dypere menneskelig natur eller for generasjoners livserfaring av hva som tjente slektene best. Nedbyggingen av

---

³ Sigurd Skirbekk, *Ideologiavsløring som ideologi. En argumentasjonsanalyse av norsk moraldebatt*. Oslo: Universitetsforlaget 1986.

overindividuelle ordninger i frigjøringen navn ble sett på med uro.

Fra disse ulike posisjonen ble det nærliggende å framføre nokså forskjellige forutsigelser om hva som ville skje dersom en individsentrert frigjøring skulle bli et altdominerende prinsipp for utviklingen. Slike ulike forutsigelser finnes det mange av, og det kan være nødvendig å se på noen av dem før vi gjør oss opp en mening om hvem som hadde mest rett eller minst urett i sine tolkningen av utviklingen.

Her skal vi bare nevne to felt der forutsigelsene sprikte. Det gjelder familiens framtid og det gjelder utsiktene til harmoniske samfunnsforhold. På det som ble regnet som progressivt hold ble det ofte framholdt at en overvinnelse av konvensjoner for fortielser og hykleri ville føre til ærligere og mer solide parforhold; dette ville i sin tur føre til mer solide familiedannelser. Blant kulturkonservative var det en utbredt oppfatning at mindre normstyring av familiedannelsene ville føre til mer egoisme og uansvarlighet, og at dette etter hvert ville føre til mindre solide familier.

Uten å gå inn i alle forhold som kan forklare endringer i familiestabiliteten, synes det her åpenbart at det var de kulturkonservative som gjettet riktigst. Utviklingen har gått i retning av at færre gifter seg og, parallelt med at seksualatferden er blitt mindre ekteskapsorientert og mindre knyttet til stabile relasjoner. På tross av at de som gifter seg da kunne forutsettes å være et selektivt utvalg, viser tall fra Statistisk Sentralbyrå at skilsmisene har økt sterkt også blant gifte i løpet av siste halvdel av 1900-tallet, selv om det er betydelig forskjell på stabiliteten blant gifte og samboende⁴. Også de gifte blir på en måte mindre gift, ettersom ekteskapets

---

⁴ Under kapittelet "Familie og funksjonalitet" i Sigurd Skirbekk, *Ideologi, myte og ro ved slutten av et århundre*, Oslo: Tano Aschehug 1999 finnes et halvt hundre fotnoter med referanser til disse utlegningene.

status svekkes⁵. Av alle landets husstander besto rundt førti prosent av bare en person rundt siste århundreskiftet. Og andelen har vært økende. Mellom 1984 og 1994 økte andelen registrerte en-person-husholdninger fra 33 pst til 41 pst.

Et annet felt der kulturradikale og kulturkonservative har stått mot hverandre gjennom tiår, gjelder framtidsutsiktene for et mer harmonisk samfunn. På kulturradikalt hold ble det forutsett at friere forhold ville føre til mindre frustrasjon og mindre oppdempt aggresjon, og også mer toleranse for det ukonvensjonelle, og at dette i sum ville føre til fredeligere forhold. På konservativt hold ble svekket normkontroll antatt å føre til mer villskap og vold og av at forskjellige parter ville bruke moralen som det passet dem.

Her er det ikke like lett å hevde at empirien bare peker i en retning. Svaret vil både avhenge av hvilken tidshorisont en vil legge til grunn og hvilke data som skal anses som mest relevante. Enkelte, som Steven Pinker, mener at moderne historie er en sammenhengende fortelling om mindre vold generasjon for generasjon både når det gjelder folks sjanser for å dø i krig og for å rammes av sivil vold⁶. Andre er uenige i en slik tolkning av foreliggende tall.

Historiske opplysninger om hvor mange som har dødd i kriger og slagsmål gir heller et mål på legenes mulighet til å helbrede enn på sjansen for å bli utsatt for vold. En annen type innvendinger mot å tolke overlevelsessjansene som et uttvetydig mål på humanitet og framskritt, dreier seg om befolkningsøkning i forhold til naturresurser. Mer om det senere.

---

⁵ Temaet er utdypet teoretisk og konkret av flere samfunnsforskere. Jfr. Dag Østerberg, *Emile Durkheims samfunnslære*. Oslo: Pax forlag 1983. • Nina Karin Monsen. *Kampen om ekteskapet og barnet*. Oslo: Luther forlag 2009.

⁶ Steven Pinker, *The Decline of Violence in History and its Causes*. London: Allen Lane/Penguin 2011.

På norsk hold har kriminologer tegnet linjer over registrert voldsbruk fra 1500-tallet og til i dag, og funnet at utviklingen har mer form av en U-kurve enn en L-kurve⁷. Politiets statistikk over forbrytelser bekrefter bildet av en uønsket utvikling de siste par generasjonene. I 1960 ble det i Norge registrert 5 708 lovbrudd som ble klassifisert som forbrytelser, og ikke bare som forseelser. I 2007 var tallet seksdoblet, til 34 248⁸. På amerikansk hold har Dave Grossman kommet til liknende konklusjoner om voldsbruk i amerikansk etterkrigsutvikling⁹.

Om tallene for registrert voldsbruk ikke er helt entydige, så er de heller ikke særlig egnet til å gi svar på spørsmålet om de registrerte endingene i seksualholdninger har ført til fredeligere samfunnsforhold eller det motsatte. Her kommer mange mulige forklaringsvariabler inn i bildet. Det er heller ikke opplagt at maksimal fredsommelighet er et udiskutabelt framtidsideal, ikke hvis våre etterkommere må leve i samfunn preget av konkurranse om knappe ressurser. Steven Pinkers forklaring på mindre voldsbruk i dagliglivet forklares ikke med at menneskene har endret natur, men med at lett tilgjengelighet på goder har gjort det unødvendig å aktivisere aggressive disposisjoner. Dette er knapt en situasjon som vil vare. Pinker kunne peke på at flere tusen år med sivilisering ble brutt da ungdommene på 60-tallet ville ha «peace and love». Studentopprør, subkulturelle avvikere som motsatte seg autoritet og aksept for stadig flere avvikere, alt dette ville Pinker utlegge som tegn på en sivilisasjon i oppløsning.

---

⁷ Ferdinand Linthoe Næshagen, "Den kriminelle voldens U-kurve fra femtenhundretall til nåtid." *Historisk tidsskrift* 2005, s.411-27.

⁸ http://www.ssb.no/a_krim_tab/tab/tab-2008-08-18-25.html

⁹ Dave Grossmann, *On killing. The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society*. New York: Back Bay Books 1996.

Alt i alt knytter det seg så mange motstridende forestillinger om sammenhenger mellom behovstilfredsstillelse og ønsket fredsommelighet, at temaet ikke uten videre er egnet til å utrope bestemte ideologiske gruppering som de seirende. Spørsmålet om hvem som "fikk rett" av kulturkonservative og kulturradikale talsmenn kan ikke uten videre gis et entydig svar.

Påstand 2: Frigjøring er et overordnet mål for moralendringen

Det kan trekkes fram mange data som viser negative trekk ved familie og moralutviklingen i løpet av de siste par generasjonene. Likevel behøver ikke slike opplysninger på kulturradikalet hold føre til annet enn terapeutiske reaksjoner. Det kan bli sagt at friheten er et overordnet mål; den har sin pris og den må vi være villige til å betale.

Her bør det presiseres at når kulturradikalere snakker om frihet, er det helst en sosial og psykologisk frigjøring de tenker på, og det er ikke nødvendigvis det samme som en realisering av folkeflertallets ønsker. Et eksempel kunne her være elitens holdning til ugift samliv. Dette var formelt forbudt gjennom den såkalte konkubinatsklausulen i mesteparten av forrige århundre. Undersøkelser både i 1954 og i 1977 viste at om lag tre fjerdedeler av befolkningen ville beholde klausulen som en regulativ norm¹⁰. Fortolkningseliten fikk likevel avskaffet den i 1972, med et program for frigjøring som gikk utenpå det demokratiske og også utenpå det konsekvensetiske. Fjerningen

---

¹⁰ NOU 1999:25.

av konkubinatklausulen åpnet for utbredelsen av samboskap, med en langt høyere oppløsningsfrekvens enn ekteskapene. Ekteskapet som institusjon ble endret ved en ny, såkalt kjønnsnøytral ekteskapslov som ble innført i 2009, etter sterke protester fra så vel kirkelige som konservative kritikere.

Et beslektet tema gjelder spørsmålet om når et menneskeliv får krav på rettsbeskyttelse, et spørsmål som ikke kan ses uavhengig av om menneskeverd er en tilskrevet eller en oppnådd status. Dette spørsmålet, med mange menneskelige og demografiske dilemmaer, ble langt på vei gjort til et spørsmål om kvinnefrigjøring og om kvinners rett til abort. Også her kan vi snakke om en motsetning mellom folkelige reaksjoner og en fortolkende elite med et ideologisk overtak. På 70-tallet ble det samlet inn over 600 000 underskrifter mot forslaget om oppmyking av abortlover. Forslaget ble like fullt gjennomført.

Det kan gis mange argumenter for å se menneskelig frigjøring som en positiv verdi. Hvis vi fokuserer negativt og ser på alle regimer som har motarbeidet folks frihet, både politisk og psykologisk, er det ikke vanskelig å slutte seg til frihetens forkjempere. Men, fordi om orden uten frihet kan føre til tvangsmessige tilstander, er det ikke sikkert at frihet uten orden er en idealtilstand. Det er grunn til å spørre om ikke også friheten trenger noen motkrefter for å bli funksjonell eller livsfremmende.

Det er to typer av kritikk som kan rettes mot påstanden om at frihet må være en overordnet målestokk for moralutviklingen. For det første kan det hevdes at mye av det vi oppfatter som frihet, langt på vei er bestemt av andre forhold enn vår vilje. Dessuten kan det hevdes at det vi kan oppleve som frihet i et nærsynt perspektiv, kan ha nokså destruktive følger sett i et litt større perspektiv. Det kunne hevdes at sosial binding er et

vel så naturlig mål som individuell frigjøring når det gjelder ønsket familieutvikling. Den overordnede målestokk på en livsdyktig utvikling kunne da blitt samfunnsmessig funksjonalitet¹¹.

De fleste har erfaringer med at mye av det som spesielt unge mennesker omtaler som frigjøring, har sterke islett av konformitet med forventninger fra jevnaldringer, kanskje i en opposisjon mot foreldre. Psykologer kan gi mer inngående forklaringer på hvorfor mange søker trygghet ved å identifisere seg med livsform og meninger til sterke referansegrupper. Sosiologer kan gi omfattende forklaringer på hva slags samfunnsstrukturer som fører til at visse grupper med visse livsidealer blir rollemønstre.

I et politisk klima der spørsmålet om makt og frihet sentrere om stat og marked, vil mange sosiale føringer bli liggende utenfor det folk flest får et begrepsapparat til å håndtere. Det som oppfattes som frihet kan da bli det vi ikke har reflektert over, eller det vi har tatt inn over oss av holdninger for å bli akseptert i gitte miljøer. For å komme dypere inn i frihetsproblematikken kunne et neste skritt være å vedkjenne oss kollektive føringer i det vi representerer, og så vurdere om dette er det vi vil stå for. En fri personlighet, i den grad en slik person finnes, måtte da orientere seg ut fra det som filosofer kaller det transcendentale ego, det handlende subjekt som kan utføre valg¹².

I praksis er det sjelden frihet forstås så dypsindig. Oftest bli frihet forstått som rett til å realisere behov eller impulser, uten at det spørres altfor mye verken om forutsetninger eller konsekvenser av de drivkrefter en da realiserer. For å kunne

---

¹¹ Institutt for sosiologi, *Temakompendium 1: funksjonalisme, familie og kjønnsproblematikk*. Universitetet i Oslo 1992

¹² Hans Skjervheim: "Psykklogien og mennesket si sjølvforståing", s. 104-120 i *Vitskapen om mennesket og den filosofiske refleksjon*. Oslo: Idé og tanke/Tanum 1964.

oppfatte dette som en uproblematisk frihet, må en identifisere seg med en gitt natur og i det store og hele oppfatte den som god eller fornuftig. Det er ikke vanskelig å finne bekreftelser på slike oppfatninger hvis en bare forholder seg til kulturpolitiske deklarasjoner. Det vil være vanskeligere å finne belegg for et slikt syn i biologisk forskning eller i systematiske studier av menneskets nedarvete disposisjoner.

Denne type resonnementer gir grunn til både å sette pris på friheten og til å være skeptisk til mye som kalles frihet. Skepsisen vil da i første rekke rette seg mot oppfatninger av frihet som naturlighet og av mennesket som et vesen med mange behov som så vidt mulig bør tilfredsstilles.

Paradoksalt nok vil en slik frihetsoppfatning virke innskrenkende på forståelsen av mange former for moralske utfordringer, også utfordringer som folk med en kulturradikal orientering vil gjøre noe med. Kulturkonservative har ikke på noen måte vært alene om å reagere på økningen av registrerte voldtekter, som politiet i Oslo ser i sammenheng med en endret seksualkultur¹³. På dette hold har det vært sagt at dagens tjuåringer er den første generasjon som er gjennomgripende preget av en seksualisert mediekultur: reality-tv, trekant, pornoshow, lite ytre grensesetting og svake indre moralgrenser. Der kulturkonservative lett kom til kort med enkel moralisering, kan kulturradikale komme til kort av andre grunner.

Enkelte feministiske grupperinger med et radikalt alibi har reagert mot en pornografisering av mediebildet og mot utbredelsen av vold og voldtekter. Men i omtalen av disse fenomenene har de kommet med uttalelser som lett virker aparte på folk flest. Blant annet har de gjentatte ganger

---

¹³ »Voldtekt i den globale byen. Endringer i anmeldte voldtekter og seksualkultur i Oslo». *Rapport fra Oslo Politi*. Mai 2011

framholdt at voldtekter ikke har noe med seksualitet å gjøre. En slik diagnosen kan virke merkelig, men den har sin logikk, gitt ønsket om tilslutning til en frihetsoppfatning basert på naturlighet. Da blir det nødvendig å forutsette at naturen egentlig er god, og at det bare er maktbruk og misbruk som kan gjøre den til noe annet. Og ettersom seksualitet er natur, kan ikke den i sunn tilstand gjøres til forklaring på noe uønsket.

Det finnes for øvrig flere sentrale seksualmørale spørsmål som verken kulturradikale eller kulturradikale fortolkere er åpne for, ettersom begge parter mener å sitte inne med løsningen på utfordringene. At det kanskje ikke finnes noen allmenn løsning, at ingen frihet eller moralsk ordning bare vil ha gode sider, det er en tanke som de fleste vil rygge tilbake for. Likevel kan det gis argumenter for at seksualiteten griper inn i så mange sider av livet at enhver ordning som kan synes funksjonell for visse av livets utfordringer, vil bli dysfunksjonell for andre utfordringer.

Men ikke alle utfordringer er like livsviktige. Dette taler da for å vurdere ulike moralsyn ut fra hva som er mest og minst funksjonelt for de mest avgjørende utfordringene. I et utviklingshistorisk perspektiv blir funksjonalitet en mer sentral målestokk enn frihet.

Påstand 3: Familieendringene skyldes kvinnefrigjøring og nedbygging av patriarkatet

Et område der frigjøringsargumentet har vært helt dominerende i debatten, gjelder endringene av kvinnenens stilling i familien.

Når det er grunn til å problematisere denne påstanden, er det ikke fordi den er helt gal, men fordi den tildekker innsikt i mange andre sammenhenger som vi burde forholde oss til. Endringene i normer og forventinger knyttet til kjønn og familiedannelse har sammenheng med institusjonelle maktforhold i samfunnet. Normer som tidligere var knytte til kirke og slekt er blitt svakere enn før; normer knyttet til politikk (likhetsorientering) og økonomi (markedsorientering) har bredd seg til nye områder. Selv om individer opplever sin tilpasning til nye normsystemer som personlige valg, er det ikke gitt at forklaringene bør stoppe på et individnivå.

Det er også et stort spørsmål hvor langt vi kommer i samfunnsforståelse ved å omtale kollektiv tilpasning til nye samfunnsforhold som uttrykk for likestilling og kvinnefrigjøring, rettet mot mannsprivilegier og patriarkat. Det gis mange typer av erfaring som ikke passer inn i en slik utlegning.

For det første kan det anføres en del grunner for at biologen setter grenser for hvor langt likhetsnormer kan strekkes når det gjelder mennesker av to kjønn¹⁴. Det kan argumenteres for at den optimale balanse mellom personlig utfoldelse og sosial funksjonalitet ikke nødvendigvis er den maksimale likhet¹⁵.

Men det er ikke bare biologien som gjør det betenkelig å bruke honnørord som frigjøring og likestilling for å beskrive endringene over tid på familiefronten. Sett i et ideologisk perspektiv kan det ofte virke som om disse honnørordene brukes for å gi positive assosiasjoner til utviklingstrekk som analytisk sett kunne vært beskrevet i både positive og negative vendinger.

---

¹⁴ Terje Bongard og Eivin Røskaft, *Det biologiske mennesket*. Trondheim: Tapir 2010.

¹⁵ Christina Hoff Sommer, *Who stole feminism* New York: Simon & Schuster 1995.

I en lokal seven-eleven-butikk, som skal selge livsfornødenheter til kundene når andre forretninger er stengt, var det en tilfeldig dag mulig å telle 31 magasiner og ukeblader utstilt på en av veggene. På forsiden av 28 av disse bladene var det nærbilder av pene yngre kvinner, de fleste av dem med ansiktsuttrykk som om de var på nippet til å få orgasme. Her var det vanskelig å komme utenom en tolkning av den utstrakte billedbruken av ungdom og sex i media og markedsføring som et livsideal for hva som bør oppfattes som det normalt kvinnelige.

Mange kvinner vil oppleve dette idealet som et mål som de ikke klarer å leve opp til, i alle fall ikke over lengre tid, tross store investeringer i kosmetikkindustriens tilbud. Reaksjonene på dette kan være så ymse. Depresjonsdiagnoser og utstrakt pillebruk kan si noe om reaksjonene blant de som forsøker å nå igjen pinnen med gulrota. Studier tyder på at samtidige jenter gjennomgående har et dårligere selvbilde enn gutter, og at det i stor grad er knyttet til utseende¹⁶. En ekstrem investering i tid og penger på kosmetikk og klesmoter og en oppmerksomhet ensidig rettet mot andres anerkjennelse er ett nokså gjenkjennbart reaksjonsmønster. Ultraradikale feminisme er en annen reaksjonsmåte. Det var kanskje også reaksjonen fra ei temmelig tildekket ungjente fra Kristiansand, da hun ble spurt om det var av religiøse grunner at hun kledde seg som hun gjorde. Jenta svarte da på klingende sørlandsk: *Du ku heller spørr om det er av rein faenskab!*

For noen år siden var det vanlig å høre at kvinnene var blitt "bevisstgjorte" på 1970-tallet. Slike utsagn virker nokså ideologiske, i tillegg til å være en fornærmelse mot eldre kvinner som mener at de også har hatt et bevisst forhold til

---

¹⁶ Kristin Haraldstad. *Health-related quality of life and pain in children and adolescents - the Norwegian KIDSCREEN study*. Universitetet i Bergen 2011.

sine liv. Men det er ikke bare gjennom en ideologi at en del yngre kvinner har kuttet forbindelsen til de eldres livserfaringer. Enkelte har også lagt seg til en fonetikk som spiller på de høye oktaver, og som kan være ment å gi inntrykk av at yngre kvinner har det konstant morsomt, men som egentlig uttrykker et begrenset repertoar for kommunikasjon om alvorlige sider ved livet. I den utstrekning dette går ut over realitetsorienteringen, kommer det på tverke med holdninger som eldre opplysningsfilosofer anså som et kjennetegn på rasjonell frihet.

Det kunne trekkes fram mange eksempler på forhold som omtales som frigjøring, men som med fordel kunne vært forklart på andre måter. Svenske studier tyder på at dagens unge kan ha sex uten å være i en kjærlighetsrelasjon. Mindre binding til nedarvede normer fører gjerne til mer binding til nyere normtyper. Seksualitet som er blitt løsrevet fra familiebaserte normer er i mange sammenhenger blitt en del av markedsnormene. Det går an å se seksualiseringen av moderne kvinner, ikke som uttrykk for en tabubrytende identifikasjon med egen kropp, men som en markedstilpasning for å tiltrekke seg oppmerksomhet blant yngre menn, i en konkurranse der bare de mest sexy kan forventes å vinne.

På et ideologisk plan er det mulig å hevde at nedbyggingen av den instituerte familie har gjort kvinnene friere fra patriarkalske bindinger. Kvinner kan i dag lettere forlate familier som ikke oppleves som tilfredsstillende. Baksiden ved dette er at den samme frigjøring fra familiære plikter også preger mansrollene. For mange kvinner er det blitt vanskeligere å få en mann til å gå inn i et forpliktende familieliv. Og om det er etablert et forhold, er det oftest lettere for han å gå hvis forpliktelsene blir for krevende.

Det finnes studier av hvordan dette har virket inn på de indre relasjoner i familien. En som tidlig så det problematiske i familieforhold med svak institusjonell binding, var den amerikanske sosiologen Willard Waller¹⁷. Han mente å ha belegg for å hevde at i forhold som ikke var bundet av institusjonaliserte forpliktelser, ville det bli den part som hadde minst å tape på at forholdet gikk i oppløsning, som ville få mest makt. Her kunne det anføres at der kvinner har interesser av å bygge rede, kan menn ha disposisjoner for å fly til flere reir. Under slike forhold kunne menn få en uforholdsmessig stor makt over partneren, ved å sette vilkår for å bli i familien. En manns makt over relasjonene kan slik sett øke når forpliktelsene rundt et tradisjonsbestemte patriarkat blir svakere.

Utbredelsen av mishandling i ekteskap, sammenliknet med vold der forholdet er løsere, kan si noe om betydningen av institusjonaliserte familierammer. I USA er det gjort flere sammenliknende studier som kan si noe om dette. I perioden 1979 til 1987 ble det i USA registrert flere hundre tusen tilfeller av voldelig kriminalitet rettet mot kvinner. Bare 9 pst. av denne volden kunne tilbakeføres til ektemenn, mens hele 65 pst til *boy-friends* og ex-menn¹⁸. Andre studier viste at for hver gravid kvinne som ble registrert som mishandlet av sine ektemenn ble det funnet fire gravide kvinner som var mishandlet av en ugift partner¹⁹. Forskjellene i denne statistikken er for store til at de kan avfeies som et utslag av selektiv registrering. Vold i løsere kjønnsrelasjoner bør for øvrig ikke bare ses som et amerikansk fenomen. Også i vår del av verden finnes det mange beretninger om vold og voldtekter som del av et prøv-og-kast spill i miljøer som omtales som

---

¹⁷ Willard Waller, *The Family. A Dynamic Interpretation*. New York: Dryden press 1951.

¹⁸ Carol Wolf Harlow; *Female Victims of Violent Crime*. US Department of Justice, 1-2. Washington DC. 1993.

¹⁹ David Blankenhorn, *Fatherless America*, kap 2. New York: Basic Books 1992.

frigjorte. Mye tyder på at voldelige bilder er blitt en del av repertoaret til pornoindustrien.

Det er ikke bare der det er vold med i bildet, at kvinner kan bli den tapende part i ikke-institusjonaliserte forhold²⁰.

Samboskap er lettere oppløselige enn institusjonaliserte ekteskap. Mange menn kan ønske seg barn, men ikke bindinger til roller med mange forpliktelser. For kvinner, som gjerne er den part som blir sittende igjen som eneforsørgere når forholdet går i oppløsning, kan ønskene være annerledes.

Statistikken for 2011 avslører at 44 prosent av foreldre som fikk barn det året, var gift. 42,5 prosent var samboere og 13,5 prosent var enslige mødre. Størst andel enslige mødre er det i Nord-Norge, med 22 prosent

Forskning tyder ikke på at utbredelsen av samboskap på bekostning av ekteskap uten videre kan forklares som kvinnefrigjøring eller som del av en utbredt kvinneopinion. I den norske familie- og yrkesundersøkelsen fra 1988 viste det seg at mens 18 pst av et utvalg på 4019 kvinner oppga at de levde som samboere, var det bare 2 pst som ga tilslutning til påstanden: "Samboerforhold er alltid å foretrekke framfor ekteskap"²¹. I en svensk undersøkelse fra 1982 ble det vist til at over halvparten av et utvalg av samboere ga uttrykk for at begge ønsket å gifte seg, mens tredjeparten ga uttrykk for at de selv men ikke partneren ville gifte seg.

Påstand 4: Synkende barnetall er uttrykk for kvinners valg.

---

²⁰ Øystein Kravdal, *Wanting a Child but not a Firm Commitment to the Partner: Interpretations and Implications of a Common Behaviour among Norwegian Cohabitors*. Memo from Department of Economics, University of Oslo. No 19, May 1997.

²¹ NOS B 959; tab 5.5.4.

Uansett hva som kan sies om varierende bruk av "kvinnefrigjøring" som en generell forklaring av forandringene på familiefronter, så er det ett felt der fortokningene har vært tilnærmet enstemmige: Prevensjonstilgangen og en allmenn akseptering av barnebegrensing har vært i kvinnenes interesse og har virket kvinnefrigjørende i og med at dette har økt kvinnenes valgmuligheter. Det har vært nærliggende å mene at det synkende barnetall i vår type samfunn, særlig etter 1970-tallet, er et uttrykk for kvinners valg og at innvendinger mot denne utviklingen er uttrykk for reaksjonære holdninger.

På den annen side har det kommet mange bekymrede meldinger om utviklingen av fødselsnivået i vår del av verden, nettopp i den perioden som har vært omtalt som kvinnefrigjørende. Så sent som i 1965 var de gjennomsnittlige fødselstallene i Danmark, England, Finland, Nederland, Norge Sverige, Sveits, Tyskland og Østerrike på over 2,1 barn for kvinner som hadde gjennomlevd sin reproduktive periode. I 1985 var det ingen av disse landene som nådde opp til reproduksjonsnivået. Hvis denne trenden holder seg, vil det på sikt bety at den opprinnelige befolkning i disse samfunnene dør ut. Mange har følt at vi her står overfor et dilemma, og har i den forbindelse sett på økt innvandring som en mellomløsning, for i alle fall å opprettholde et rimelig servicenivå for gjenlevende generasjoner av europeere.

Samsvar i tid mellom utbredelsen av en kulturradikal ideologi, en økning av kvinners rettigheter i politikken, mer deltakelse i yrkeslivet og et fall i fødselsrater har fått mange til å se det ene som årsak til det andre. Men forklaringene er nok mer sammensatte. Dette kan underbygges med statistikk som viser at det europeiske fødselsnivået er høyest i land som Norge, med en omfattende kvinnelig yrkesdeltakelse og mye kvinnelig likestillingspolitikk, og lavest i land som Italia og Spania med mindre kvinnelig yrkesdeltakelse.

Her kunne det kanskje vært grunn til å spørre om det heller er kvinneidealet fra en kommersiell underholdningskultur som er kommet i konflikt med den familiære reproduksjonen, heller enn normer fra et politisk likestillingsarbeide. Det kan se ut som om det er de land som i størst utstrekning idealiserer et sensuelt kvinnebilde, som får færrest barn ut av det. Italia ville her kunne framstå som et kroneksempel.

Det norske befolkningsutvalget av 1982, som skulle vurdere fruktbarheten i forhold til familieendringer, kunne skrive i sin innstilling: "Det er klart at utviklingen i de mellomliggende variablene har hatt betydning for den fødselstalls og fruktbarhetsutviklingen vi har hatt i Norge. Det gjelder både ekteskapsutviklingen, utviklingen i prevensjon og økningen i aborttallene. Dessuten har faktorene innbyrdes innflytelse. Uten ny prevensjon og økt abortmulighet ville vi kanskje ikke fått den større utbredelse av samliv uten vigsel.(...) Det er tydelig at de nye samlivsformene ikke veier opp for nedgangen i de tradisjonelle ekteskapene når det gjelder fruktbarhet".²²

En kritikk av dysfunksjonelle sider ved seksualitetens endrete status passer som nevnt dårlig inn i en kulturradikal ideologi. Forklaringer som har å gjøre med ekteskapets institusjonelle funksjoner blir gjennomgående omgått i offentlig debatt. I stedet har vi fått en økt fokusert på politiske rettigheter og sosiale velferdstiltak, og der det har vært en implisitt premiss at nedgangen i fødselstall kan forklares som et uttrykk for kvinners valg. Det tidligere barne- og familiedepartementet er blitt hetende barne-, likestillings og inkluderingsdepartementet og har nå ingen avdeling for å ta seg av familiens institusjonelle tilpasning.

Påstanden om at fødselsnedgangen kan forklares med kvinners økte mulighet til å velge, kunne utvilsomt hatt noe for seg da

---

²² *NOU 1984: 26 Befolkningsutviklingen*, s.69.

barnetallet sank fra fire-fem til to-tre barn pr. kvinne. Men spørsmålet bør stilles om også fallet fra 2-3 barn til 1-2 barn kan forklares som en ytterligere realisering av kvinners primære ønsker. Det finnes både demografiske data og holdningsundersøkelser som tyder på at dette ikke kan være noen god forklaring²³.

Norsk Gallup gjennomførte i 1975 en spørreundersøkelse på et representativt utvalg av norske kvinner, for om mulig å klargjøre om det lave fødselstallet kunne forklares som et uttrykk for kvinnenes gjennomgående ønsker²⁴. Undersøkelsen ble basert på intervjuer med 436, 419 og 421 kvinner i ukene 40, 42 og 45; utvalget viste seg rimelig representativt etter standard kontrollmål. På spørsmål hvor mange barn kvinnene mente var passende for en vanlig norsk familie, svarte under 1 pst. av de spurte ingen barn, 2 pst svarte ett barn, 44 pst to barn, 41 pst tre barn, 10 pst fire barn eller flere, mens 4 pst svarte vet ikke. Denne svarfordelingen viste allerede den gang at ønskene for barn lå over det antallet som kvinnene til da hadde fått, eller kunne vente å få. En annen studie over samme spørsmålsstilling ble gjennomført på 1980-tallet i flere vestlige land. Disse studiene viste samme tendens, bare i enda mer markert grad. Det ideelle barnetall for europeiske kvinner lå den gang på rundt ett barn mer enn de kunne forvente å få.

Påstanden om at det synkende barnetallet i løpet av siste generasjon skulle kunne forklares som et uttrykk for kvinnenes primære valg, den holder ikke.

Påstand 5: Utviklingen har vært til barnas beste

---

²³ Svein Blom; "Familieverdier". Tab 9.8, *Rapport 22*, ISS, Trondheim 1986.

²⁴ Norsk Gallup, nov/des 1975: "Barneantall".

Men om ikke forklaringer fokusert på kvinnefrigjøring står til pålydende i forsøkene på å fortolke utviklingen i et entydig positivt lys, så finnes det reserveforklaringer. De viktigste dreier seg om at utviklingen har vært til barnas beste.

Det er da heller ikke vanskelig å peke på forhold som taler til fordel for påstanden, ikke minst hvis vi setter dagens forhold opp mot tidligere tilstander. Ved siden av utviklingen av velstand og helse, skoletilbud og fritidsordninger, kan det vises til at barn har fått større rettsbeskyttelse og at vanskjøtsel i mindre utstrekning aksepteres som et indre familieanliggende. Når barneombudet taler i generelle vendinger om at "vi har kommet langt i Norge", viser han blant annet til legale begrensninger av fysisk straff i barneoppdragelsen.

Det er ingen grunn til å idealisere barns oppvekstvilkår i tidligere tider. Men en slik konstatering er ikke tilstrekkelig til å gi tilslutning til en generell påstand om at utviklingen har vært til barnas beste, med implikasjoner om at det er suspekt å kritisere utviklingen i stort.

Det er fortolkningene av de strukturelle utviklingstrekkene som det her vil stå strid om. De fleste vil reagere likt når de leser om enkeltepisoder av barn som har vært innesperret i årevis eller når VG forteller at ikke mindre enn 33 barn her i landet er blitt drept av sine familier i løpet av siste tiåret. Dette er tragedier som ingen vil forsvare, men slike hendelser kunne isolert sett tolkes som uttrykk for at vi ennå ikke var kommet så langt vi skulle ønske i en pågående utvikling mot mer humane tilstander.

Sensasjonell oppmerksomhet om ekstreme enkeltfenomener kan skygge for strukturell kritikk av en pågående utvikling, også den som legitimeres som humanisering. Det kunne for eksempel spørres om en human sidestilling av de mest ulike samlivsformer vil fremme familieformer som er til barnas beste.

Et oppfølgende spørsmål ville være om utbredelsen av ustabile familier er uten betydning når vi snakker om barnas beste?

Det kan avgjørt pekes på eksempler der en oppløsning av en voldelig familie har vært til barns fordel. Men dette sier lite om det generelle bildet av sammenhenger mellom gjennomgående samfunnsendringer og forbedringer eller forverringer av barns oppvekstvilkår.

Flere har fokusert på betydningen av emosjonell binding i mor-barn forholdet som unikt og viktig og pekt på at slike relasjoner har samfunnsmessige forutsetninger²⁵. Men dette er ikke det eneste mulige perspektivet for en kritisk vurdering av barns levekår i samfunn med økonomisk effektivitet som en overordnet målsetning. Det er heller ikke kritikken av barnehager som åttetimers oppholdssentra for ettåringer²⁶. Mer fundamentale spørsmål kan stilles om langtidsvirkningene av at stadig flere barn vokser opp uten nærkontakt med fedre eller mødre.

Når det gjelder barn som vokser opp uten mor-far-forhold, har Statistisk Sentralbyrå gitt følgende tall for norske barns familiære tilknytning: I 1996 bodde 76 pst av norske barn sammen med begge foreldrene, (mot 86,6 pst i 1987). 66 pst bodde sammen med gifte foreldre (77,1 pst), 10 pst med samboende foreldre (3,5pst), 20 pst med biologisk mor (16,1 pst) og 4 pst med biologisk far (3,3 pst). Statistikken forteller ikke hvorvidt biologisk mor eller far har fått ny samboer. Den viser likevel at på slutten av 1990-tallet bodde hvert fjerde norske barn sammen med bare en av sine foreldre. Ifølge en undersøkelse fra Norsk institutt for by og regionsforning fra 1997 hadde over 30 000 norske barn liten eller ingen kontakt med sine fedre. I 2010 opplevde 10 000 norske barn under 18

---

²⁵ Sue Gerhardt, *Why Love Matters: How Affection Shapes a Baby's Brain*. London: Routledge 2004. • S.G., *The Selfish Society*, London: Simon & Schuster 2010.

²⁶ May Britt Drugli, *Liten i barnehagen*. Oslo: Cappelen 2011.

år at foreldrene ble skilt og 13 200 barn at foreldrene ble separert.

I USA har familieforskere beregnet at bare rundt halvparten av amerikanske barn får oppleve å leve sammen med begge foreldrene gjennom hele oppveksten. I en nordstat som Minnesota kan 57 pst regne med at foreldrene holder sammen til barna er 17 år. I en sørstat som Mississippi er det bare 34 pst av ekteskapene som holder gjennom barnas oppvekt. Fordeling på etniske grupper viser at asiater holder mest sammen, 65,8 pst; amerikaner med afrikansk bakgrunn minst, 16,7 pst.

Fra England meldes det om dramatiske endringer i familiens status i landet; 3,8 millioner barn vokser i dag opp uten far eller mor; det tilsvarer 30 pst av alle under 16 år pluss 16-18-åringene i fulltids utdanning. Ugifte foreldre sies å skille lag seks ganger oftere enn gifte før deres barn er fem år. Den engelske statsminister Cameron har snakket om "*120 000 dysfunctional families*" i landet, og vist til det som en forklaring på at ungdomsdemonstrasjonene i engelske byer sommeren 2011 så raskt gikk over i voldelige opptøyer.

Fra Spania har organisasjonen *Instituto de Politica Familiar* gitt dette bildet av det samtidige EU: I gjennomsnitt aborteres det et europeisk barn hvert 25. sekund. Det overstiger alle andre påførte dødsårsaker. Siden 1980 har antall ekteskap i Europa sunket med drøyt 22 prosent. Hvert halvminutt skilles et nytt europeisk ektepar. I EU blir en tredel av barna født utenfor ekteskap. Parallelt med svekkelsen av den europeiske familien har antallet barn under fjorten år gått ned, samtidig som andelen eldre stadig øker. Befolkningsveksten i Europa i dag skyldes nesten utelukkende innvandring²⁷.

---

²⁷Instituto de Politica Familiar, *The Evolution of the Family in Europe*, Madrid 2009.

For å kunne svare på spørsmål om denne utviklingen har vært til barns beste, må vi vite noe om hvordan fraværet av to foreldre gjennomgående påvirker barns levekår. Her foreligger det mye relevant forskning. Den amerikanske familieforskeren Paul R. Amato er kanskje den som har samlet og systematisert flest studier av dette forholdet²⁸. Hans konklusjon er at familieoppløsninger er risikable, både for barns trygghet i nære relasjoner og når det gjelder langtidsvirkninger.

Det finnes flere forskere, både i Amerika og Europa, som har vist til en sterk overrepresentasjon av negative kjennetegn blant barn, særlig gutter, som er vokst opp uten fedre²⁹. De negative kjennetegnene gjelder sannsynligheten for å bli rusavhengig, for å falle ut av skolen, for å komme i fengsel og for å begå selvmord. Og det gjelder forutsetningene for at barn i sin tur skal danne funksjonelle familier.

Gutter er i en viss livsfase avhengig av å kunne identifisere seg med en farsfigur, for å kunne utvikle seg til å bli menn, men ikke voldsmenn. Det er ikke her bare snakk om å ha hatt kontakt med mannlige rollefigurer, som de fleste vil møte i nabolag, fritidsmiljøer og skole. En far er en mann som forholder seg på en bestemt måte til en mor. Gutter som har vokst opp uten identifikasjon med en far får ofte problemer med senere å danne stabile familier.

På nordisk hold finnes det flere studier som kunne utfylle disse dataene. Mogens Nygaard Christoffersen ved *Det nationale forskningscenter* i København har for eksempel vist til

---

²⁸ Paul R. Amato *Alone Together: How Marriage in America Is Changing*. Harvard University Press 2007.

²⁹ David Popenoe, *Families Without Fathers: Fathers, Marriage and Children in American Society*. New York: Transaction Publishers 2009. • Elizabeth Herzog og Cecilia E. Sudia: *Boys in Fatherless families*. US Dept of Health and Welfare, Office of Child Development, Children's Office, Washington 1970. Omfattende biografi s. 99-120.

statistiske sammenhenger mellom familiebakgrunn og kriminalitet. Her vises det til at der barn som var utsatt for skillsmisse i løpet av sine tre første leveår, hadde guttene 1,7 ganger større og jentene nesten to ganger større risiko for å bli siktet for første lovbrudd som ungdom. Fra svensk hold meldes det om en sterk overrepresentasjon av farløse menn i svenske fengsler og institusjoner.

Påstand 6: Å sette kjernefamilien i en særstilling virker diskriminerende

De som vil forsvare et positivt bilde av individualiserte former for familiedannelse, og dermed oppfatningen om at kjernefamilien ikke bør få en institusjonell særstilling, viser gjerne til prinsippet om likebehandling mot diskriminering. Mer konkret kan de vise til diskriminering av uekte fødte barn, til diskriminering av "fremmede folkeslag" og til diskrimineringen av homofile. Til sammen mener de at dette taler for toleranse for variasjoner og for at ingen samlivsform bør settes i en særstilling.

I et departementalt skriv ble det nylig advart mot å omtale kjernefamilien som "vanlig familie" i undervisningssammenheng. Begrunnelsen var at dette kunne virke diskriminerende på alle som ikke levde i slike familier. Dessuten kan det vises til sosialantropologiske studier som har påvist stor variasjon i både familieformer og moraloppfatninger rundt om i verden. I engelske pass skal foreldre omtales som "*parent1*" og "*parent 2*" heller enn som *mother* og *father*. I Norge har myndighetene innført begrepet "med-mor" som betegnelse for samboende kvinner til mødre som har latt seg befrukte av menn utenfor familien. Ikke-

diskriminering av ulike familieformer kunne dermed framholdes som et etisk nøytralt budskapet i undervisningen.

Samfunnsvitenskapelige utlegninger har i mange sammenhenger vært brukt til å legitimere bestemte politiske programmer. Mange av disse utlegningene kan ved nærmere ettersyn minne mer om ideologiske tolkninger tilpasset et ønsket fasitsvar enn om avbalansert forskning. Dette tilsier kritiske holdninger til tolkninger i forskningens navn som passer påfallende godt inn i en dominerende ideologi.

Ikke all forskning er like lett å etterprøve. Det gjelder ikke minst forskning på fjerne samfunn for å finne funn som kan brukes å reformere nære forhold. Når det gjelder debatten om kjernefamiliens universalitet, og dermed spørsmålet om dens nødvendighet, har forskningen til sosialantropologen George Peter Murdock lenge stått sentralt. Kort etter krigen forsøkte han å finne noe ut om enhet og variasjon i familiedannelser og hva slike mønstrene kunne fortelle om forskjellige samfunn³⁰. Han fant mange former for storfamilier i ikke-europeiske samfunn, ofte kombinert med polygami. Dette ble av mange utlagt som et bevis for at samfunn kunne fungere godt uten å gi vestlige familietradisjoner noen særstilling.

Men, den samme Murdock mente også å kunne gi belegg for at far-mor-barn relasjonene ble regnet som kjernegruppe innenfor ulike storfamilier. Og over alt fant han at familiedannelsen var ritualisert ved inngåelse med minst en representant for storsamfunnet, noe som markerte at alle samfunn har regnet gifte for å ha en annen status enn ugifte, og at dette var noe som angikk det større samfunn og ikke bare et par. Dessuten fant han at i moderne individsentrerte samfunn har monogamiet vært normen.

---

³⁰ George Peter Murdock, *Social Structure*. New York: MacMillan 1949.

Disse funnene gjør det tvilsomt å late som om variasjoner i familiedannelse og moralutvikling bare er uttrykk for vilkårlige konstruksjoner. Når det gjelder kjønnsmoral er det lett å finne variasjoner, men det betyr ikke at alle varianter har vært like funksjonelle eller at de har vært like anerkjente.

Det er også noe tvilsomt ved et resonnementet som vil bruke hensynet til uekte fødte barn, til familier med en annen etnisk-kulturell bakgrunn eller til homofile par som en begrunnelse for at det er diskriminerende å gi kjernefamilien en institusjonell særstilling.

Det er ikke tvilsomt å hevde at uekte fødte barn, "lausunger", har vært utsatt for mye uvettig behandling opp gjennom tidene. Men denne motgangen skyldes ikke bare urimelig diskriminering, men også problemer som følger med livsforholdene til enslige mødre. Folk flest har ikke alltid funnet den beste balansen mellom å ta hensyn til ungene og samtidig opprettholde normer som skulle bidra til at færrest mulig skulle komme i "uløkk", med alle de reelle problemer det kunne føre med seg. En markering av kjernefamiliens særstilling var en del av dette normverket.

Når det gjelder hensynet til innvandrere og etnisk-kulturelle minoriteter, er neppe en sidestilling av alle samlivsformer det som først og fremst vil fremme en flerkulturell forståelse. Tvert om har innvandrere fra flere ikke-europeiske kulturkretser pekt på løsheten i familieformene som noe av det de reagerer mest på ved vestlige livsformer³¹. På amerikansk hold er det blitt framholdt at slike familieforhold er noe av det som slår mest negativt ut på afro-amerikanernes tilpasning i USA. Sammenliknende studier tyder på at samtidige afro-amerikanere ville ha gjort det betydelig bedre i samfunnet

---

³¹ Ronald Inglehart and Pippa Norris, "The True Clash of Civilizations", *Foreign Policy*. Mars/april 2003.

hvis de hadde klart å opprettholde kjønnsmoralen fra 1950-tallet. Forsøk på å redusere disse sammenhengene til spuriøse utslag av økonomiske forskjeller er blitt tilbakevist av forskere som har gått nærmere inn på sammenhengene ³².

Det kunne vises til mange eksempler på urimelige holdninger til personer med en homofil legning. Men slike eksempler på fordomsfull diskriminering er ikke uten videre et argument for at samme rettigheter for alle livsformer er det mest rasjonelle svaret.

Det gis utvilsomt grunner til å ta et oppgjør med begrepet "perversjon", med alt hva det innebærer av assosiasjoner. Forekomsten av et par prosent homofile synes å være et gjennomgående trekk i alle samfunn vi vet noe om. Det virker urimelig å anta at dette hadde holdt seg dersom homofili ikke hadde hatt funksjoner. Menneskelig overleving og tilpasning er avhengig ikke bare av biologisk reproduksjon, men også av kulturell opprettholdelse og fornyelse. Dette kan tale for at noen må være konstitusjonelt disponert for å gjøre en innsats som går i andre retninger enn til biologisk reproduksjon. Det er ikke her nødvendig å trekke inn Freud for å antyde at det finnes sammenhenger mellom visse typer seksuell energimobilisering og kulturell skaperkraft. Hvis vi søker å få et bilde av den emosjonelle karakter av kulturformende personligheter i vår historie, vil vi kunne oppdage at påfallende mange har vært homofile. Noe liknende kan også sies om personer i samtidig kulturliv. Her ligger utvilsomt data som venter på å bli satt i en sammenheng, selv om vi ikke bør forvente funn om at alle homofile er disponert for å bli kulturelt reproduktive, like lite som vi bør vente at alle heterofile er biologisk reproduktive.

---

³² David Eggebeen og Daniel Lichter: "Race, Family Structure and Changing Poverty Among American Children", *American Sociological Review* 6/91, s. 801-818.

Men samtidig som det kan hevdes at spesialisert kulturarbeide er viktig, kan det samme sies om andre reproduktive oppgavene, og at disse krever institusjonell støtte og belønning. Dette taler i retning av at rasjonelt regulerte moderne samfunn burde satse på en funksjonell differensiering heller enn på likhet som overgripende norm.

Det er ikke bare fordomsfulle talsmenn for majoritetsbefolkningen som har lagt hindringer i veien for en utvikling mot differensierte institusjoner. For noen år siden kunne en representant for Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring uttale overfor den norske Bioteknologinemnda at de hadde forskningsmaterieell som viste at gutter hadde det like bra sammen med to kvinner som sammen med en mann og en kvinne, og at jenter hadde det bedre sammen med to kvinner. En slik utlegning kunne virke ideologisk korrekt, men det ga ikke derfor et korrekt forskningsbasert bilde.

De samme påstandene som på norsk hold ble framført overfor Bioteknologinemnda, ble omtrent samtidig framført i Canada der debatten endte i rettsapparatet. Høyesterett i Ontario satte ned en faglig vurderingskomité under ledelse av sosiologiprofessor Nock fra University of Virginia for å se nærmere på den framlagte forskningen. Ikke mindre enn 49 empiriske studier som angivelig skulle støtte likestillingstanken ble her nøye gjennomgått³³. Men ikke en eneste av disse studiene ble funnet å ha vært utført i overensstemmelse med alminnelig aksepterte standarder for vitenskapelig forskning. Utvalgene hadde vært for små, utvelgelsen var i stor grad basert på selvrekruttering, hypoteser og forskningsopplegg hadde vært uklare,

---

³³ Robert Lerner, Althea K. Nagai, *No Basis: What the Studies Don't Tell Us about Same-Sex Parenting*. Marriage Law Project, Washington DC 2001.

statistikken hadde vært inadekvat, sammenlikningsgrupper hadde vært fraværende, utspørringen hadde gått utenom kinkige spørsmålene om forutsetninger for utviklingen av kjønnsidentitet.

Det kunne også vises til en fransk rapport om familien og barns rettigheter, utarbeidet av en parlamentarisk nedsatt fransk ekspertgruppe. Konklusjonen gikk her i samme retning som den canadiske utredningen, med en fraråding av såkalt kjønnsnøytral ekteskapslovgivning³⁴. Hvis vi trekker inn all forskning som viser til funksjonaliteten av foreldre med to kjønn i sosialiseringprosessen, taler dette imot å likestille alle familiedannelser uansett kjønns sammensetning.

Men å vise til funksjonaliteten ved en institusjon som setter kjernefamilien i en særstilling, er ikke det samme som å gå imot institusjonelle rammer for andre samlivsformer. Det er en likestilling av samliv med og uten institusjonelle rammer som først og fremst blir det dysfunksjonelle. Dessuten forsøkene på å lage samme rammer for enkjønnet og tokjønnet samliv. Det er funksjonelt nødvendig å ha andre rammer for samliv som skal sikre barns oppvekstvilkår og samliv som ikke har slike oppgaver. Dette taler for differensiering.

Påstand 7: I et multikulturelt samfunn må vi lære å se det relative ved våre moralnormer

Denne påstanden faller lett inn i et fortolkningsmønster som er blitt vanlig i løpet av siste generasjon. En videre utlegning vil gå ut på at møtet med flere kulturer viser at vår kultur ikke er naturgitt og ikke den eneste mulige. Derfor er den relativ og i

---

³⁴ http://www.lifesitenews.com/ldn/2006_docs/Franceproposals.pdf

møtet med det relative blir det opp til den enkelte å velge. Dette betyr økt frihet og mer framskritt.

Det er grunn til å se det relative ved denne form for relativisme. Her er det ikke bare absoluttister som kan gjøre innvendinger, på religiøst eller filosofisk grunnlag. Det er også grunn til å gjøre en relativistisk innvending mot utlegningen av individets valgfrihet som en udiskutabel og høyeste verdi. Dette er en tenkemåte som fikk et gjennomslag i velstående vestlige land på 1960-tallet. Tidligere var det, ikke minst i samfunnsvitenskapelige miljøer, vanlig å se kulturell variasjon i relasjon til andre samfunnsforhold, og ikke på noen måte ta det for gitt at alle samfunn var like funksjonelle i forhold til moderne utfordringer.

I det første tiåret etter annen verdenskrig ble det utviklet flere funksjonsanalytiske teorier som kunne brukes til å vurdere ulike samfunns tilpasningsdyktighet³⁵. Når det gjaldt familieinstitusjonens tilpasning kunne både det historisk bundne og det altfor løse bli bedømt som dysfunksjonelt. To sentrale sosiologiske teoretikere var den gang Talcott Parsons og Robert Bales³⁶.

Disse teoretikerne tok utgangspunkt i at familier i alle kjente samfunn har hatt en rekke funksjoner som har vært viktige, ikke bare for familiemedlemmene, men også for samfunnet. Familien har tradisjonelt vært både et arbeids og produksjonsfelleskap og et konsumfelleskap. Familiene har tatt seg av opplæring av barn og pleie av syke og gamle og har vært et mellomledd mellom individet og det større samfunnet. I og med at moderne samfunn er blitt mer differensierte når det gjelder institusjoner som kan ta seg av flere av disse

---

³⁵ John W. Bennett og Melvin M. Tumin, *Social Life: Structure and Function*. New York: Knopf 1948.

³⁶ Talcott Parsons og Robert Bales: *Family, Socialization and Interaction Process*, London: Routledge and Kegan Paul 1956.

oppgavene, har moderne familien fått færre funksjoner. Men det betyr ikke at familiene er blitt samfunnsmessig unødvendige. Familiene vil ha funksjoner som en mangesidig og varig gruppe for tilhørighet, den vil være viktig for folks trygghet og for den kollektive hukommelse. Familien vil dessuten danne ramme for barnefødsler og for primærsosialisering av barn. Parsons kunne argumenter for at sosialisering gjennom identifikasjon krever en type relasjoner som bare kan utvikles i diffuse primærgrupper, ikke i spesialiserte sekundærgrupper.

For at disse funksjonene skal ivaretas, må familien opprettholdes og det betyr i neste omgang at familien er avhengig av opprettholdelse av strukturer med institusjonaliserte føringer på sterke bånd mellom partene. Talcott Parsons argumenterte i den forbindelse for at den amerikanske dyrkingen av "romantic love" ikke burde ses som en individbasert overskridelse av samfunnets konvensjoner, men heller som en funksjonell fokusering av én type emosjonell binding i differensierte samfunn, der mange andre bånd mellom partene var blitt svakere. Frankmannen Pascal Bruckner har gitt uttrykk for et atskillig mer pessimistisk syn på kjærlighetsekteskapets muligheter; men også han argumenterer funksjonsanalytisk³⁷.

For at kjærligheten skal bli funksjonell, må det finnes normative reguleringer rundt den. Dette kan da også påvises i alle samfunn, selv om det er flere forhold som gjør den samtidige vestlige varianten spesiell³⁸. Norske historiske erfaringer kunne her trekkes fram; ideelt sett med en kombinasjon av vetorett fra parets side og fra foreldrenes side.

---

³⁷ Pascal Bruckner, *Le Mariage d'amour a-t-il échoué?* Paris: Grasset 2011.

³⁸ William J. Goode: "The Theoretical Importance of Love", *American Sociological Review*, 24, s. 39-47 (Feb. 1959).

I et differensiert samfunn må normene for familiedannelse være forskjellige både fra normene i markedsorientert økonomi og fra normene i en interesseregulert politikk.

Denne type resonnementer peker i en annen retning enn å betrakte variasjonene i familienormer som et utvalg for fritt valg på øverste hylle. De taler tvert om for å skille mellom funksjonelle og dysfunksjonelle familieformer. En som i den forbindelse har satt opp en del kriterier på en funksjonell familie, tilpasset moderne differensierte samfunn, er familieforskeren Dolf Zillmann fra University of Alabama. Han listet opp ni egenskaper som de viktigste, varigste og mest verdsatte egenskaper ved en funksjonell familie: 1) Et par bestående av en mann og en kvinne utgjør kjernen i en familie. 2) Dette paret forplikter seg til å bo sammen for en ubegrenset tid, potensielt for hele livet. 3) Paret intenderer å få barn og får det eventuelt også. 4) Paret er beredt til å ha omsorg for sine barn. 5) Paret vil støtte barna til mental, emosjonell, moralsk og økonomisk uavhengighet. 6) Paret bidrar til felles framtidige økonomiske mål. 7) Paret aksepterer seksuell eksklusivitet. 8) Paret aksepterer at tilfredsheten i familien er avhengig av en stadig investering i tid og tiltak. 9) Paret aksepterer å måtte motstå fristelser som ville bringe familien i disharmoni og gi grunnlag for konflikt og vold.

Denne type teorier for adekvat familietilpasning under moderne forhold er temmelig forskjellig fra den type teorier som vil sidestille alt foreliggende. Men det er ikke bare folk som i likhetsmoralens navn har villet sidestille orientalske og vestlige familietradisjoner, som kan bli utfordret av funksjonsanalytisk forskning. Også folk som har tatt det for gitt at de vestlige tradisjoner er overlegne, kan bli stilt overfor utfordringer når det viser seg at en del ikke-vestlige miljøer har barnetall som ligger nærmere reproduksjonsgrensen enn

det vestlige samfunn legger opp til. Og selv om nordisk sosialpolitikk har lagt et grunnlag for noe høyere barnetall enn de vi finner i Søreuropa, betyr ikke det at vi når helt opp til reproduksjonsnivået hva angår barnefødsler. Når enkelt muslimer hevder at et adekvat barnetall er avhengig av familieinstitusjonens status, som igjen er avhengig av religiøs-moralsk støtte, som igjen er avhengig av mer omfattende virkelighetsbilder, så kan ikke dette bare avvises som tradisjonelle tolkninger. Det ble født 60.200 barn i Norge i 2011, som for øvrig hadde den høyeste befolkningsveksten som noensinne er registrert i Norge. Sytti prosent av befolkningsveksten skyldtes innvandring.

Funksjonsanalytisk tenkning kan danne grunnlag for atskillig kritikk av både samlivsformer og kulturformer som vestlige eliter har forsøkt å framstille som et mønster for modernitet. Men, på tross av all funksjonsbasert kritikk både fra innvandrere og fra forskere synes myndighetene hittil å ha vært mer orientert mot å imøtekomme talsmenn for en ideologisk likestilling enn av å fremme en funksjonell differensiering. Dette kan danne grunnlag for atskillig kritikk av etablerte fortolkningseliter.

Påstand 8: Historien lærer oss at familiemoralen kan variere

I generell form er det naturligvis riktig at familiemoralen, i alle fall familieordningene, har variert opp gjennom tidene. Men det legges noe mer i påstanden når den framføres i samtidig familiedebatt. Meningen med utsagnet er gjerne at dette tilsier stor toleranse for innvandrere med andre familieskikker. Dessuten at vi bør innstille oss på å akseptere forandringer i egne rekker, også slike som kan oppleves som sjokkerende i en

samtid. Historien antas å vise oss at menneskene har levd bra med forskjellige familieformer og moraloppfatninger opp gjennom tidene.

Det denne påstanden ikke sier noe om er at de færreste av disse familieformene har overlevd i moderne tid. Og igjen, familieformer som kunne være funksjonelle for tidligere tiders samfunn behøver ikke å være det for moderne differensierte samfunn. Familielivets normer må være forskjellige fra markedsnormene. Samtidig må de politiske normene i samfunnet være forskjellige fra de familiære. En stat er ikke en stor familie; der familieloyalitet og statsloyalitet har samme mønster, glir samfunnet lett over i nepotisme og korrupsjon.

Familielivet må bygge på andre normer enn politikken. Men det betyr ikke at politikken kan fungere uavhengig av familienes evne til å løse sine oppgaver. En utstrakt familieoppløsning kan bli del av en større samfunnsoppløsning. Flere forfattere har villet se sammenhenger mellom et utsvevende familieliv i deler av den franske overklassen på syttenhundretallet og de tilstandene som la opp til den franske revolusjonen. Ellers er det gjerne i studier av romerrikets fall at et fall i sedene har vært trukket inn. Ut fra studier av både skriftlige kilder og skjelletter i familiegraver mente familiehistorikeren Arthur E. R. Boak å kunne slutte at det vestromerske rike i de siste generasjoner av dets levetid var preget av svakere moral og mindre barnekull enn tidligere. Leiesoldater oppveide knapt tapet av lojale innfødte og kunne ikke hindre at ikke-romerske folkegrupper etter hvert overtok styret i Roma³⁹.

---

³⁹ Arthur E. R. Boak, *Man Power Shortage and the Fall of the Roman Empire of the West*. Oxford: C. Cumberlege 1965.

En annen forsker, Joseph Daniel Unwin, offentliggjorde på 1930-tallet et omfattende materiale for å si noe generelt om sammenhenger mellom kulturutvikling og normer på det seksuelle området. Han skrev mest om utviklingen innenfor gresk og romersk sivilisasjon, men han trakk også inn stoff fra kulturanthropologiske studier, i tillegg til en Freud-inspirert psykologi. Han mente å kunne gi klare belegg for sammenhenger mellom høyere kulturytelser og høye terskler for behovstilfredsstillelse. Han mente også å kunne argumentere for at de kulturelle virkningene, i retning av høyere eller lavere former, først ville bli befestet tre generasjoner etter en endring i retning av strengere eller slappere moral⁴⁰.

Det finnes med andre ord mange studier, ikke minst av antikk historie, som taler imot forestillingen om "de gamle grekere" eller "de gamle romere" hadde samme moralsyn i alle perioder av sin historie, og at dette kunne tale for frislepp som en vei til kulturell kreativitet. Hvis vi holder oss til moral knyttet til familieformene, finnes det flere studier av fortidige forhold som tvert om taler for at slike oppfatninger kan være nokså kortsynte.

I den sammenhengen kunne det være grunn til å nevne familieforskeren Carle C. Zimmermann, som i sin bok *Family and Civilization* fra 1940-tallet satte opp elleve kjennetegn på det han kalte den anomiske familiefasen i både gresk og romersk historie, og som han mente var avgjørende for de prosesser som bidro til forfallet av de antikke sivilisasjonene⁴¹. Stikkordsmessig var kjennetegnene disse: 1) Økt utbredelse av raske skilsmisser. 2) Nedgang i familienes barnetall og tilbakegang i det totale folketallet. 3) Eliminering av den reelle mening med ekteskapsinngåelsen. 4) Oppslutning om negative

---

⁴⁰ Joseph Daniel Unwin, *Sex and Culture*. Oxford University Press 1934.

⁴¹ Carle C. Zimmermann, *Family and Civilization*. New York: Harper 1947

tolkninger av fortidens helter og dyder. 5) Utbredelse av teorier om at kameratekteskap eller løsere familieformer vil avhjelpe problemene. 6) Folk som var gift under eldre familietradisjoner ble nektet å opprettholde sine tradisjoner, mens yngre unndro seg de samme forpliktelsene. 7) Spredning av antifamilisme fra urbane og psevdointellektuelle kretser. 8. Nedbrytning av de fleste hemninger mot ekteskapsbrudd. 9. Ungdomsopprør mot foreldre slik at foreldreskap ble vanskeligere. 10 Økning av ungdommelige avvik. 11. En moralsk sidestilling av de forskjelligste former for seksuelle aktivitet.

Flere vil mene at disse kjennetegnene på sivilisasjoner i forfall, som Zimmermann utarbeidet etter studier av antikke samfunn, også har betydning for vår vurdering av familieutviklingen i våre samfunn i vår tid. Disse vurderingen taler i så fall ikke for å gjøre liberal toleranse til den eneste eller høyeste målestokk på utviklingen.

Påstand 9: Kritikerne av utviklingen taler på vegne av en foreldet ideologi.

Alle som vil tilhøre den dominerende fortolkningseliten må på en eller annen måte gi sin tilslutning til visse tolkninger av gjennomgående endringer på familiefrenten. Disse må tolkes positivt eller i det minste som uunngåelige eller naturlige følger av moderniteten. Kritikerne av denne tolkningen kan ikke alltid imøtegås med overlegne argumenter. Dermed melder behovet seg for å utdefinere kritikerne på andre måter. Å forklare kritikerne som talsmenn for en historisk foreldet ideologi kan da bli en nærliggende strategi, i og med at en slik

tolkning gjør det mulig å avvise kritikerne uten å gå konkret inn på argumentene deres.

Imidlertid, heller ikke en slik tolkning kan immunisere mot motforestillinger. For å bli logisk konsistent og troverdig må en stemping av utviklingskritikken som uttrykk for en tidsbestemt ideologi, forutsette at vi kan vite at en pågående utvikling vil vise seg livsdyktig og funksjonell, i alle fall over tid, gitt en del ufrakommerlig utfordringer.

Motperspektivet på en slik utdefinering av kritikk som foreldet ideologi, er at denne utdefineringen er selv del av en ideologi, som kanskje kan tjene interessene til en fortolkningselite i et kortere perspektiv, men ikke samfunnets interesse på sikt.

Spørsmålet om hva som vil karakterisere familieformene i de samfunn som klarer seg best, om femti eller hundre år, er det ikke uten videre lett å gi et definitivt svar på i dag. Det som derimot er sikkert er at overlevingsdyktige samfunn må kunne ha institusjonaliserte svar på en del vitale utfordringer, så som utfordringer knyttet til indre samhold, en adekvat reproduksjon, biologisk og kulturelt, og en bærekraftig tilpasning til andre samfunn og til naturens ressurser. Alle disse utfordringene kan gi utviklingshistoriske målestokker for å skille mellom funksjonelle og ikke-funksjonelle familier, og funksjonelle og dysfunksjonelle samfunn.

Liberale samfunn har lenge framholdt differensiering og individualisering som kjennetegn på en funksjonell tilpasning til moderniteten. Talsmenn for liberale verdier vil dessuten framholde at en liberal samfunnsledelse er en garanti mot at samfunnet faller tilbake i et konservative spor eller blir ofre for høyrreradikale eksperimenter. Det er da også sikkert nok at liberale samfunn har gjort det gjennomgående bedre enn

mange tradisjonelle samfunn, både når det gjelder økonomisk effektivitet, når det gjelder bygging av demokratiske institusjoner og når det gjelder å gi folk frihet. Men disse fortrinnene er ikke tilstrekkelige til å kunne karakterisere samtidige liberale samfunn som funksjonelle på alle felt, og kanskje slett ikke på områder som har å gjøre med reproduksjon.

Motforestillingene til liberaliseringens velsignelser betyr ikke at kritikere av utviklingen nødvendigvis sitter inne med en overlegen vitenskapelig basert innsikt. Ofte kan kritikerne gi inntrykk av å basere seg på erfaring med enkelthendelser, tilsatt sitater fra eldre filosofer og teologer. Men fordi om kritikerne ikke alltid uttrykker sin kritikk i vitenskapelige vendinger, så kan kritikken likevel ha substans. Det burde da vært oppgave for alternative fortolkningseliter å oversette slik kritikk til argumenter som lar seg innordne i etterprøvbare teorier, som så kunne settes opp mot dominerende tolkninger.

Demografiske data kan framstå som en nærliggende målestokk for langsiktig overleving. Her kunne funksjonsanalytiske modellene for moderne familier blitt trukket inn. I den sammenheng kunne det vært spurt om liten egen reproduksjon, kombinert med stor innvandring, vil være funksjonelt på sikt. Videre om stor frihet til å velge populære medietilbud representerer en form for kulturtilegnelse som garanterer for realitetsorientering. Det kunne spørres om den form for moralsk samhold som utvikles i slike samfunn er adekvat for å møte framtidige utfordringer av velferdspolitisk art og når det gjelder økologisk tilpasning.

På alle disse feltene finnes det data som burde tilsi liberal selvkritikk. Til og med det feltet der de liberale samfunn har stått sterkest i kulturdebatten, i avvisningen av eksklusiv

konservatisme og høyreradikale eksperimenter, kunne data fra familiefrenten vise at gode intensjoner og ideologisk dominans ikke alltid er det samme som å ha kontroll med alle utviklingstrekk.

Det er forholdsvis velkjent at moderne samfunn, og da ikke bare samfunn med liberale kjennetegn, har hatt så lave barnetall at samfunnene ikke kan reprodusere seg over tid. Mindre kjent er variasjonene i barnetall innenfor disse samfunnene. En del velstående og ressurssterke familier kan, relativt sett, komme bedre ut enn andre. Politisk kultur kan likevel slå sterkere ut enn økonomiske variabler. Arthur Brooks ved Syracuse University har for eksempel hevdet at det kan være et "fruktbarhetsgap" på rundt førti prosent mellom konservative og liberale foreldre i USA. Holdning til religion spiller her en stor rolle.

Både fra Amerika og Europa finnes det data som tyder på at familier med en religiøs orientering får flere barn enn ikke-religiøse familier, også når det kontrolleres for økonomiske forskjeller. Evelyn Lehrer ved University of Illinois har lagt fram data som tyder på at kristne par i Sørstatene i gjennomsnitt får et halvt barn mer enn ikke-kristne; der to ikke-kristne får fire barn, får to kristne par fem barn⁴². Denne forskjellen er kanskje ikke så stor, men i samfunn der reproduksjonstallet er 2,1 vil forskjellen mellom 2,3 og 1,8 på sikt være forskjellen mellom demografisk overleving og ikke overleving ved egen reproduksjon.

Tidligere var det mest ekstreme sekter som skilte seg ut når det gjaldt barnetall. Forskjellen mellom kirkegjengere og ikke-kirkegjengere var ikke så stor, i og med at alle identifiserte seg

---

⁴² Evelyn L. Lehrer. "Religion as a Determinant of Economic and Demographic Behavior in the United States". *Population and Development Review* 2004; 30(4): 707-726.

med den samme kulturen og de religiøst passive fulgte i det store og hele et normmønsteret som de religiøst aktive kunne gi begrunnelser for. Denne enhetskulturen er i senere år blitt sterkt motarbeidet, ikke minst av individorientert liberal rettighetstenkning. Det paradoksale er at denne utviklingen har bidratt til å gjøre nettopp familier med en liberal grunnholdning mer sårbare.

Riktignok kan vi i våre dager finne flere utspill for å kompensere for lav rekruttering til arbeidslivet. Foruten økt automasjon og økt innvandring kan det tales om en programbestemt reproduksjon der den naturlige reproduksjonen skranter. Både kunstig befrukting, sæddonasjon fra utvalgte donorer og bruk av surrogatmødre i u-land kan her bli trukket inn.

Den konklusjon vi kan trekke av dette er at spørsmålet om hva som er en framtidsrettet og hva som er en foreldet tilpasning ikke kan avgjøres bare ved å se på hva som er en dominerende ideologi i et samtidig perspektiv. Ideologisk dominans henger ofte sammen med fravær av motforestillinger og med ensidige virkelighetsbilder. Slik ensidighet kan forhindre at vi ser konsekvensene av pågående prosesser, som da ikke blir korrigerende.

Påstand 10: Velferdsstaten kan overta familiens funksjoner

Det kulturradikale program for menneskelig frigjøring, gjennom avsløring og forkasting av overleverte og overindividuelle normer, bygger på flere forutsetninger som det blir vanskelig å sette spørsmål ved, dersom programmet skal forbli troverdig. En slik forutsetning gjelder forestillingen

om at samfunn kan fungere uavhengig av bestemte samfunnsnormer omkring seksualitet og familieliv, slik at dette livsområdet kan ses som et rent personlig anliggende.

Funksjonsanalytiske teorier om samfunnsoppgaver som er avhengig av familiære rammer, som bare kan opprettholdes gjennom normregulerende institusjoner, kommer på tverke med dette programmet. Like fullt er det innlysende at familien har hatt viktige samfunnsoppgaver opp gjennom tidene. En måte å komme ut av dette dilemmaet på har vært å hevde at i moderne samfunn kan andre institusjoner enn familien ta seg av de fleste av de samfunnsoppgavene som tillå tradisjonelle familier, samtidig som moderne familier, frigjort fra fortiden plikter, kan utvikles slik det måtte passe best for de som inngår i parforhold. En omfattende velferdsstat med mange universelle forpliktelser, kombinert med en innskrenket familieregulering som stort sett begrenser seg til individenes rettigheter, har begge deler vært sett som karakteristisk for liberal familiepolitikk.

Det er på en slik bakgrunn påstand 10 må leses. Rent umiddelbart kan påstanden virke upresis, men ikke direkte gal. Det er opplagt at den type velferdsstat vi har i vår del av verden har overtatt mange av familiens tidligere oppgaver. Det gjelder flere typer av omsorg for unge og gamle, syke og funksjonshemmede, i tillegg til oppgaver med å sørge for at alle har en tilstrekkelig inntekt til å leve av. På den annen side er det nokså innlysende at staten bare indirekte kan påta seg oppgaver med å sørge for samfunnets reproduksjon, biologisk og kulturelt. Bidraget må her bli indirekte, ved forskjellige støtteordninger som gjør det mulig for folk å ordne dette slik de finner det best.

I et kulturklima preget av kulturradikale ortolkningstradisjoner kan et slikt program virke både tolerant

og tilforlately, med en front mot både det tradisjonelle og det totalitære. Men programmet bygger på flere tvilsomme forutsetninger.

En slik forutsetning gjelder oppfatningen om at seksualitet, emosjonalitet og kjærlighet vil gå opp i en høyere enhet bare de får utvikle seg naturlig, uavhengig av et kulturelt-moralistisk formynderi. Foreldres kjærlighet for sine barn og for hverandre antas å være et medfødt og universelt trekk ved mennesket. Dette er en oppfatning som i alle fall må modifieres i lys av sosialantropologiske studier og sosiologisk sosialiseringsteori. Vår forståelse av naturlig kjærlighet er langt på vei et kulturprodukt.

En annen forutsetning, som heller ikke diskuteres altfor utførlig i familiepolitiske kretser, gjelder spørsmålet om barnehager, barnekrybber, fritidsinstitusjoner og andre ordninger, som er utviklet i et velferdspolitisk program, kan gi funksjonelle alternativer til varige familiegrupper, preget av det Talcott Parsons kalte diffuse relasjoner. Familiedannelse på politiske premisser har sine grenser, og har ikke alltid vært vellykket⁴³.

---

⁴³ David Popenoe, *War over the Family* New York: Transaction Publishers 2008

Dagens barn kan nok ha flere muligheter til å frigjøre seg fra uheldig familiebinding. Men dette veier neppe opp for utryggheten som følger av løsere familieformer. Det er ting som taler for at sterke familiebinding er en forutsetning for at en frigjøring i tenårene skal føre til en senere positiv personlighetsutvikling. Mediebruken hos mange barn gir også grunn til bekymring, skal vi tro publikasjoner fra den amerikanske organisasjonen *Alliance for Childhood*⁴⁴. Det er grunn til å rette et kritisk blikk både på barns bruk av kommersielle tilbud og på en statlig regulert mediebruk i skolen.

En velferdspolitikkk kan ikke make alt. Men selv der hvor det er behov for velferdspolitikkk og der en utbygging hadde vært ønskelig, er det ikke alle steder oppslutning om en slik politikkk. Velferdspolitikkk koster og det kreves noe mer enn et skattegrunnlag for å få støtte for en slik politikkk. Politikkk er ikke bare noe som politikkere kan vedta på fritt grunnlag. For å bli varig trenger politikken oppslutning fra en befolkning der de fleste må være villige til å yte mer enn de får igjen. Dette forutsetter en solidaritet som vi ikke finner i alle samfunn. Mange i tradisjonelle familieorienterte samfunn kan være motvillige til å overføre ressurser til offentlige etater. Det samme gjelder også mange i moderne samfunn som har dyrket individuelle rettigheter framfor sosiale forpliktelser og der det vil være større oppslutning om private forsikringsordninger enn om en allmenn velferdspolitikkk.

En av familiens moderne oppgaver er å være et første trinn i en mer omfattende solidaritetsbygging. Ikke alle typer familier legger opp til en slik solidaritetsdannelse. Men det skal mye til

---

⁴⁴ Richard House, *Too Much, Too Soon?: Early Learning and the Erosion of Childhood*. New York: Hawthorn Press 2011.

å tenke seg en omfattende empati uavhengig av en familiær sosialisering.

Et neste trinn i solidaritetsbyggingen vil være avhengig av identifikasjon med samfunnet på et nasjonalt nivå. I vår del av verden har også oppslutningen om samfunnet som en nasjon vært et omdiskutert tema.

Dette er et utdrag av Sigurd Skirbekks bok *Motforestillinger. Femti påstander møter motargumenter*. Historie & Kultur, Oslo 2012. Boka kan bestilles gjennom vanlig bokhandel, gjennom Hougen bokhandel eller direkte fra forlaget Historie & Kultur, Bernhard Herres vei 52, 0376 Oslo.

Boka består av 6 kapitler, I hvert kapittel blir ti vanlige påstander imøtegått med forskningsbaserte argumenter.

Innhold

Forord

Kap. 1 Fortolkningseliten

To jubileumsskrifter

Fortolkningseliter og motperspektiver

Livsvilkår for motperspektiver

Norske motperspektiver etter høyre/venstre-aksen

Norske motperspektiver etter sentrum/periferi-aksen

Motsetningen mellom fortolkningseliten og folk flest

Anti elite eller alternativ elite

Kap. 2 Innvandring og integrasjonsdebatten

Utfordringen med innvandring – bare et spørsmål om moral?

Påstand 1: Menneskegrupper har alltid flyttet på seg

Påstand 2: Uten innvandringen stopper Norge

Påstand 3: Problemene er overgangsproblemer.

Påstand 4: Innvandring er kulturelt berikende.

Påstand 5: Integrering kan ordnes uavhengig av kulturforskjeller

Påstand 6: Problemene skyldes media som spiller på fordommer

Påstand 7: Problemene med integreringen henger sammen med innvandrernes tidligere livsopplevelser og med samtidig diskriminering

Påstand 8: Kritikken av innvandringspolitikken er uttrykk for rasisme

Påstand 9: Erfaringene fra krigens dager tilsier en liberal innvandringspolitikk

Påstand 10: Vi er juridisk og moralsk bundet i vår innvandringspolitikk

Kap. 3 Familie og moraldebatten

En debatt dominert av "kulturradikalisme"

Påstand 1: Utviklingen har gitt de kulturradikale rett

Påstand 2: Frigjøring er et overordnet mål for moralendringene

Påstand 3: Familieendringene skyldes kvinnefrigjøring og nedbygging av patriarkatet

Påstand 4: Synkende barnetall er uttrykk for kvinners valg.

Påstand 5: Utviklingen har vært til barnas fordel

Påstand 6: Å sette kjernefamilien i en særstilling virker diskriminerende

Påstand 7: I et multikulturelt samfunn må vi lære å se det relative ved våre moralnormer

Påstand 8: Historien lærer oss at familiemoralen kan variere

Påstand 9: Kritikerne av utviklingen taler på vegne av en foreldet ideologi

Påstand 10: Velferdsstaten kan overta familiens funksjoner

Kap. 4 Nasjon og velferdsstatsdebatten

"Nasjonalisme" som en uønsket orienteringsform

Påstand 1: Nasjonal identitet er et av mange tidsbestemte identitetsmerker

Påstand 2: "Nasjonalisme" leder til krig

Påstand 3: "Nasjonalisme" står i motsetning til demokrati

Påstand 4: Nasjonal orientering leder til utestengning

Påstand 5: Nasjonal orientering står i motsetning til mangfold

Påstand 6: Velferdsstaten kan erstatte nasjonalstatens moralske appell

Påstand 7: Nasjonalismen er en del av høyreorientert populisme

Påstand 8: Nasjonal orientering står i motsetning til personlig frigjøring

Påstand 9: Nasjonal orientering hemmer global orientering

Påstand 10: Norge vi forbli Norge uansett innvandring og livsstilsendinger.

Kap. 5 Sivilisasjon og menneskerettsdebatten

Et fraværende perspektiv i norsk kulturdebatt

Påstand 1: Våre grunnleggende verdier er demokrati, likhet og menneskerettigheter

Påstand 2: Sivilisasjonsforskjeller er bare et uttrykk for ulike utviklingsnivåer

Påstand 3: Religiøse forskjeller er av marginal betydning for å forklare sivilisasjonsforskjeller

Påstand 4: Europa var før renessansen preget av mørk middelalder

Påstand 5: Europeisk nytid var preget av heksebrenning og slavehandel

Påstand 6: Opplysningstiden la grunnlaget for en politikk for fornuft og fredelig konfliktløsning

Påstand 7: FNs menneskerettserklæring har universell gyldighet

Påstand 8: Vitenskapelig objektivitet hever seg over sivilisasjonsavhengigheten

Påstand 9: Darwinismen representerer det endelige gjennombrudd for en vitenskapelige overposisjon i forhold til kultur og religionsavhengig sivilisasjonsfortolkning.

Påstand 10: Sivilisasjonsinndeling er moralsk farlig

Kap. 6 Økologi og klimadebatten

Vekstens grenser

Påstand 1: Klimaendringene i vår tid skyldes naturlige svinginger over tid. Å gjøre samtidens mennesker ansvarlige for dette er uttrykk for hysteri blant dommedagsprofeter.

Påstand 2: Vi bør kanskje legge om livsstilen noe. Men en slik omstilling må ligge innenfor de rammer som folk finner fornuftige og akseptable

Påstand 3. Vitenskap og oppfinnsomhet kan gi oss nye løsninger på energietterspørselen

Påstand 4: Politikerne vil ordne opp gjennom internasjonale avtaler.

Påstand 5: Det er Vesten som overforbruker og Vesten som må ta ansvaret.

Påstand 6: Den økonomiske utvikling vil løse befolkningsproblemet

Påstand 7: De fleste mennesker er fornuftige; derfor vil det bli funnet løsninger.

Påstand 8: Menneskets natur er ikke selvdestruktiv

De fleste mennesker er gode. Derfor vil det bli funnet løsninger.

Påstand 9: Naturen er mangfoldig. Den vil alltid finne veier som fører til fortsatt liv

Påstand 10: Humanismen er vårt vern mot barbariet

Etterord